

Hodnoty a hodnotové orientácie v zrkadle dejín

Lucia Ištvaníková, Spoločenskovedný ústav SAV, istvanik@saske.sk
Martin Čižmárik, Spoločenskovedný ústav SAV, cizmarik@saske.sk

IŠTVÁNIKOVÁ, Lucia - ČIŽMÁRIK, Martin. Values and value orientations in history mirror (brief study). *Individual and Society*, 2007, Vol. 10, No. 2.

The problems of personal values are supposed to be extraordinarily important part of (common) life and professional research. Main goal of this study is to give the historical review (chronology) of personal values research. In the first part we present the conception of values from the philosophical point of view followed by the most significant theories of values created by authors like E. Spranger, Ch. Morris, M. Rokeach, G. Hofstede, R. Inglehart and S. H. Schwartz. The second part concerns with relationships among values, values system and psychological categories, for example: attitudes, norms, needs and behaviour. The third part is devoted to the definition of value. Similar attributes of particular definitions by different authors are presented. The fourth part postulates the concept of values orientation, which becomes more used and pronounced at the present. Therefore the relationship between values orientation and value was studied and their similarities and differences were investigated.

Personal values. Values orientation. Historical review.

Táto štúdia vyšla ako súčasť riešenia projektu VEGA 2/6190/6

Hodnoty predstavujú neodmysliteľnú súčasť našich životov. Sú významným zdrojom motivácie, predstavujú ciele, ktoré túžime dosiahnuť. Hodnoty a hodnotová orientácia boli vždy jedným zo základných kameňov každej kultúry, preto im venovalo pozornosť mnoho filozofov, spisovateľov, bádateľov a výskumníkov.

S pojmom hodnota sa v odbornej literatúre rôznych vedných disciplín, ale i praktickom každodennom živote stretávame pomerne často. Azda najviac sa používa a objavuje v prácach z oblasti filozofie (počnúc Sokratom, Platónom, Aristotelom, cez Kanta, existencionalistov, až po súčasných predstaviteľov), sociológie, ekonómie, pedagogiky a samozrejme psychológie. Svojou povahou a charakterom sú teda hodnoty interdisciplinárnu kategóriou, nakoľko vystupujú do popredia záujmu mnohých vedných disciplín. V tejto súvislosti Poole (1995, s. 18) píše: „Každá hodnota má v sebe obsiahnuté tri elementy: myslenie, cítenie a vôľovosť (resp. kognitívnu, afektívnu a vôľovú zložku)“.

Napriek tejto skutočnosti sa pri skúmaní preferencií hodnôt a hodnotových orientácií neraz zabúda na ich interdisciplinárnu povahu a často sa skúmajú ohraničene, bez prihliadnutia na tento ich široký rámec.

Chronológia výskumu hodnôt

Téma hodnôt a hodnotových orientácií nie je objavom novodobým. Pojem hodnota sa vo viac či menej explicitnom vyjadrení objavuje prakticky od úplného počiatku filozofického myslenia, najmä starogréckeho (už v 6. a 5. storočí p. n. l. sa ňou zaoberali antickí Gréci). Od prelomu 18. a 19. storočia,

kedy sa začalo uvedenej problematike venovať viac pozornosti (napr. D. Hume, I. Kant, F. Brentano) (pozri napr. Goodwin, 2005, tiež Beckett, Maynard, 2005, s. 35), dospeli odborníci k názoru, že hodnota je význam, ktorý pripisujeme nejakej veci či nejakému konaniu na základe toho, či je schopná uspokojiť našu potrebu alebo nie, či má pre nás nejakú úžitkovú hodnotu/cenu. Samotný pojem hodnota je odvodený z gréckeho *timé* (cena, odmena, pocta), *ethos* (zvyk, obyčaj), alebo *axia* (hodnota, dôstojný), *axón* - os, axis - os vertikálna a latinského *valor*. Podstatu hodnôt skúma filozofická disciplína **axiológia** (alebo *timológia*), ktorá sa zaoberá „definovaním, systémom a hierarchizáciou hodnôt, ich vzťahmi ku spoločnosti a k štruktúre osobnosti“ (Hartl, Hartlová, 2000, s. 67). Historický význam axiológie výstižne charakterizoval Obdržálek (2004, s. 261), keď píše: „Axiológia sa vo filozofických prácach objavuje dávno pred výskumom postojev“.

Filozofická povaha hodnôt a ich analýza je zložitou otázkou, nakoľko sa hodnota ako taká nevyskytuje osamote, ale je determinovaná inými hodnotami a sama determinuje, ako v zmysle horizontálnom, tak i vertikálnom, ostatné hodnoty (viac o filozofickom ponímaní hodnôt píše Cakirpaloglu, 2004, tiež Kavalíř, 2005). Preto je nutné hovoriť o hodnotách ako o *súbore* vzájomne previazaných hodnôt.

Prvé známky uceleného skúmania hodnôt sa objavujú vo filozofii na prelome 19. a 20. storočia. Na ich počiatku stáli Hermann Lotze (1817 - 1881) a Franz Brentano (1838 - 1917). Lotze zaviedol pojem *hodnota* do filozofie a bol prvý, kto sa jasne vyslovil pre exaktné skúmanie hodnôt a zrozumiteľne formuloval dôvody tejto potreby. Zastával názor, že „hodnoty sa dotýkajú v podstate celého ľudského konania a poznania“. Prijal učenie Kanta o transcendentálnej, nadčasovej podstate hodnôt nezávislých na ľudskej skúsenosti. Brentano pokladal hodnoty za zážitkové intencie, kým problém morálneho konania vnímal ako otázku voľby dobra, v ktorom rozhoduje vôľa. Tento prístup bol neskôr rozvinutý do koncepcie žiadúcnosti ako základ pre súčasnú teóriu o hierarchickom usporiadaní individuálnych a skupinových hodnôt (Cakirpaloglu, 2004).

Autori raných teórií hodnôt vychádzali z individuálnych diferencií v organizácii istého univerzálneho súboru ľudských črt. Jedným z prvých, ktorí sa vo výraznej miere venovali štúdiu hodnôt bol filozof *Eduard Spranger*. Nevnímal hodnoty ako ciele dočasné (prechodné), ale celoživotné. Vychádzal z myšlienky, že duša je teologickou štruktúrou a zmysluplné vzťahy duševných funkcií sú založené na vzťahu duše k hodnotám. Hodnoty podľa neho nie sú racionálne podložené, ale vo svojej podstate iracionálne skutočnosti. Zo základu duše pôsobí nekonečný pud, neprestávajúca túžba po hodnote a tá je samotným jadrom života a jeho hnacou silou. Spranger uvádza myšlienku nadindividuálneho hodnotového vedomia, ktoré obsahuje šesť základných hodnôt, ktoré v rôznej miere podmieňujú rôzne formy prežívania a správania sa ľudí. Veľkosť významu každej z týchto hodnôt závisí od miery jej prioritizácie človekom. Na tomto základe definoval Spranger šesť hodnotových orientácií, resp. životných foriem, (Newcomb, Turner, Converse, 1965, s. 139), a to:

1. teoretická (*theoretical*) - charakterizovaná veľkým dôrazom na hľadanie pravdy prostredníctvom empirického, kritického a racionálneho prístupu;
2. praktická (*practical*) - zdôrazňujúca pre reálny život použiteľné praktické hodnoty, približujúca sa pretrvávajúcemu stereotypu „priemerného amerického biznismana“;
3. estetická (*aesthetic*) - kladie na najvyššie miesta hodnotového rebríčka formu a harmóniu, užívanie si každého originálneho zážitku;
4. sociálna (*social*) - pôvodne definovaná ako láska k iným ľuďom, po revidovaní sem boli neskôr radené len hodnoty altruizmus a filantropia;
5. religiózna (*religious*) - nazývaná tiež ako mystická, týkajúca sa jednoty všetkých skúseností a úsilia porozumieť kozmu ako celku;
6. mocenská (*power*) - primárne zaujímajúca sa o osobnú moc, vplyv a slávu, pôvodne nazývaná ako „politická“, ale nie nutne limitovaná na oblasť politiky.

Uvedené rozdelenie považuje psychológia osobnosti za jednu z typológií osobnosti - tzv. prvotne psychologickú typológiu. Dotazník na zisťovanie hodnotovej orientácie jedinca zostrojil Spranger už v roku 1928, a tým sa radí medzi priekopníkov, čo sa týka meracích nástrojov na zisťovanie hodnotovej orientácie jedinca (Aiken, 2002, s. 10). Životné formy sú podľa Sprangera v každom človeku zastúpené v inej proporcionalite, pričom jedna z nich dominuje. Hodnoty sú usporiadané do hierarchického hodnotového systému. Najnižšie miesta tohto systému zastupujú ekonomické hodnoty, pretože závisia vždy na iných hodnotách, ktorým slúžia. Nad ekonomickými hodnotami sú umiestnené hodnoty teoretické a estetické, nad nimi hodnoty politické a sociálne a najvyššie hodnoty religiózne, o význame ktorých podľa Sprangera nie je možné pochybovať, pretože sú najdôležitejšie pre celistvosť života. Objektívne usporiadanie hodnôt však môže byť rôzne aplikované v oblasti prežívania ľudí. Hodnoty dostávajú zmysel a význam len v prežívaní, ktoré je závislé od duševnej štruktúry subjektu a od meniacich sa vonkajších

vplyvov, ktoré mu rovnakú hodnotovú triedu ukazujú vždy v inej špecifickej kombinácii a perspektíve.

Prvé práce, ktoré sa týkali porovnávania hodnôt medzi kultúrami, sa začali objavovať v 30-tych rokoch 20. storočia. Priekopníčkou bola *Margaret Meadová*, ktorá v roku 1928 vydala knihu *Coming of Age in Samoa* a v roku 1930 jej vyšla kniha *Growing Up in New Guinea* (in Lindzey, Aronson, 1969).

Sprangerova práca bola inšpiráciou pre vznik prvého a na dlhý čas jediného nástroja na meranie ľudských hodnôt pod názvom „**Study of Values**“ autorov Allporta, Vernona a Lindzey z roku 1960 (Triandis, Brislin, 1980; Smith, 1991). Dielo Study of Values vydali Vernon a Allport už v roku 1931, ale merací nástroj bol skoncipovaný v roku 1960 za spoluautorstva Lindzeyho.

Tento inštrument vychádzal zo Sprangerovej koncepcie, že osobnosť človeka je najlepšie (s)poznateľná prostredníctvom štúdia jeho hodnôt. Pomocou odpovedí respondentov na otázky poskytoval indikáciu, akú relatívnu dôležitosť dávajú ľudia šiestim hodnotovým typom. Obsah tohto testu a jednotlivé položky môžu byť považované za kultúrne ohrozené (napr.: „Kto je podľa vás dôležitejšia historická postava: Sokrates alebo Abraham Lincoln?“ a pod.). Práve táto skutočnosť robila túto metodiku nevhodnú pre transkultúrny výskum. Napriek tomuto obmedzeniu bola používaná v mnohých štúdiách.

Vybrané teórie hodnôt

Morrisove „Spôsoby ako žiť“

Snaha merať hodnoty prostredníctvom empirických výskumov a štatistickej analýzy bola charakteristická pre výskum Charlesa Morrisa (pozri Triandis, Brislin, 1980; Kavalíř, 2005) z polovice 20. storočia. Jeho výskum v oblasti hodnôt bol založený na sérii hodnotových škál, definovaných ako „*spôsoby ako žiť*“ podľa hlavných religióznych a etických princípov. Skúmal rôzne sociálne systémy vzhľadom na hodnoty, ktoré sú v nich obhajované. Podľa Morrisa tromi hlavnými hodnotami odrážajúcimi rozličné spôsoby ako žiť sú (Lindzey, Aronson, 1969): *dionýzovská* (tendencia uvoľniť existujúce pranie, túžbu), *prométeovská* (afektívna tendencia manipulovať so svetom a snaha ho prerobiť) a *budhistická* (tendencia regulovať sám seba). Tieto základné hodnoty sa kombinujú a vytvárajú trinásť rozličných spôsobov ako žiť. Zistil, že v popise trinástich hodnotových orientácií, resp. životných ciest je obsiahnutých päť všeobecných hodnotových typov: sociálne ovládanie sa a sebakontrola; radosť a pokrok v konaní; utiahnutosť a sebestačnosť; chápanosť a súcitnosť; samolúbosť (alebo zmyslová radosť, hedonizmus). Každá životná cesta je popísaná tak, že je zdôraznená vysoká priorita istej hodnoty na úkor ostatných (Triandis, Brislin, 1980, s. 85):

1. zachovanie najlepšieho, čo môže človek dosiahnuť,
2. pestovanie nezávislosti ľudí a vecí,
3. prejavovanie súcitu k iným,
4. skúsenosť osamelosti a radosti,
5. užívať si život prostredníctvom participácie v skupine,
6. neustále zvládať meniace sa podmienky,
7. dokázať sklbiť rozmýšľanie, konanie a potešenie,
8. dokázať sa tešiť aj z malých vecí,
9. dosiahnuť radosť a mier prostredníctvom vnímavosti a otvorenosti novým myšlienkam,
10. kontrolovať impulzy odporujúce vlastnému Ja,
11. zdokonaľovať vlastné Ja prostredníctvom uvažovania o živote,
12. používať telesnú energiu pre odvážne skutky,
13. pestovať skromnosť a blízkosť k iným ľuďom a prírode.

Každý z uvedených spôsobov je reprezentovaný určitým výrokom, na ktorý má respondent odpovedať na škále od „mám to veľmi rád“ po „vôbec to nemám rád“.

V u nás používanej metodike „Morrisove spôsoby ako žiť“ (*Morris' s Ways to Live*) si respondent z týchto trinástich „spôsobov“ a ich popisu vyberá tú, ktorá

- a) je jeho ideálom,
- b) charakterizuje jeho skutočné pranie,

- c) ktorý by si zvolil na vyvolanie priaznivého dojmu u druhých ľudí,
- d) ku ktorej ho vedie jeho výchovný systém a
- e) ktorú odmieta.

Rohanová (2000) charakterizuje Morrisov prístup následovne: „Ludia (laici i experti) vo všeobecnosti rozumejú svetu hlavne na základe odhadu rôznych konfigurácií jeho charakteristík a na základe porovnania tohto odhadu s istým prototypom“.

Milton Rokeach

Rokeach poskytol hlavný impulz k štúdiu hodnôt po období vrcholu behaviorizmu, ktorý sa obmedzoval len na štúdium správania a pozorovateľné činnosti. Je jedným z autorov, ktorý najvýznamnejším spôsobom prispeli k výskumu hodnôt a hodnotových systémov.

Rokeach (1973) predpokladal, že každý jedinec, ktorý prešiel socializačným procesom, získal určitý súbor presvedčení o spôsoboch správania (*modes of conduct*) a o cieľových stavoch existencie, ktoré považuje za osobne a sociálne žiaduce. Jeho prístup k meraniu hodnôt je fenomenologický. Zdroje ľudských hodnôt vidí v kultúre, spoločnosti, inštitúciách a v osobnosti. Rokeach vychádza z predpokladu, že celkový počet hodnôt, ktoré človek uznáva, je relatívne malý a sú usporiadané do určitého systému. Tvrdí, že ľudské hodnoty sa prejavujú vo všetkých oblastiach sociálneho výskumu (Kavalíř, 2005).

Podľa Rokeacha zmenu hodnôt u človeka podmieňujú tri nasledovné princípy (Haruji, 2004, s. 115): „(1) zmena je spôsobená inkongruenciou presvedčení;

(2) kognitívna disonancia spôsobuje neuspokojenie vlastného Ja (*self-dissatisfaction*), ktoré vedie ku kognitívnym a behaviorálnym zmenám; a (3) kognitívna disonancia vo vzťahu k vlastnému Ja vyúsťuje do silnejšieho neuspokojenia vlastného Ja“.

Hodnoty sú podľa Rokeacha (1973) presvedčenia týkajúce sa vhodnosti (*desirableness*) konania a taktiež sú „vytrvalou vierou, že špecifický spôsob správania alebo konečného stavu existencie je osobne alebo sociálne preferovanejší než opačný spôsob správania alebo konečného stavu existencie“ (Rokeach, 1973, s. 5; Beckett, Maynard, 2005, s. 8).

Rokeachov postupoval pri zisťovaní hodnôt nasledovným spôsobom: vymenoval hodnoty, stručne opísal ich význam a žiadal od ľudí, aby ich zoradili podľa dôležitosti, ktorú pre nich tieto hodnoty majú ako „riadiace princípy v ich živote“ (Rokeach, 1973, s. 27). Hodnoty vyberal intuitívne, pričom sa opieral o štúdium literatúry a odpovede respondentov. Rozlíšil 18 cieľových, resp. terminálnych hodnôt a rovnaký počet inštrumentálnych hodnôt. Píše (in Hollander, Hunt, 1976, s. 347): „Ak povieme, že osoba má hodnotu, mali by sme uvažovať o tom, či sa jeho presvedčenia týkajú spôsobov správania (*modes of conduct*) alebo želaných konečných stavov existencie (*end-states of existence*). Na základe toho následne vieme povedať, či sa jedná o hodnoty inštrumentálne alebo terminálne“. Terminálne hodnoty sú viazané na všeobecné ciele, alebo "konečné stavy existencie", všeobecne vyjadrujú zmysel života. Inštrumentálne hodnoty sú tie, pomocou ktorých sa zmysel života a cieľové hodnoty naplňajú, sú teda prostriedkami cieľových hodnôt, spôsobmi správania.

Uvádzame celkový výpočet jednotlivých hodnôt (Rokeach, 1979):

Terminálne hodnoty Inštrumentálne hodnoty

múdrosť (*wisdom*) intelektuálny (*intellectual*)

sloboda (*freedom*) schopný (*capable*)

sebaúcta (*self-respect*) čestný (*honest*)

zmysel pre výkon (*a sense of accomplishment*) zodpovedný (*responsible*)

svet v mieri (*a world at peace*) predstavivý (*imaginative*)

rovnosť (*equality*) nezávislý (*independent*)

svet krásy (*a world of beauty*) veľkorysý (*broadminded*)

vnútorná harmónia (*inner harmony*) logický (*logical*)

bezpečie rodiny (*family security*) ambiciózny (*ambitious*)

sociálne poznanie (*social recognition*) nápomocný (*helpful*)

šťastie (*happiness*) odvážny (*courageous*)

vzrušujúci život (*an exciting life*) sebakontrolujúci (*self-controlled*)

pohodlný život (*a comfortable life*) milujúci (*loving*)

skutočné priateľstvo (*true friendship*) odpúšťajúci (*forgiving*)

zrelá láska (*mature love*) radostný (*cheerful*)

národná bezpečnosť (*national security*) slušný (*polite*)

radosť (*pleasure*) čistotný (*clean*)

spása (*salvation*) poslušný (*obedient*)

Na meranie dôležitosti jednotlivých hodnôt zostrojil Rokeach metodiku nazvanú Rokeach Value Survey (RVS), prostredníctvom ktorej je možné zistiť, jedinečnú hierarchiu hodnôt u konkrétneho človeka (Rokeach, 1973; Schwartz a Rubel, 2005). Respondentom sú predložené dva sety vždy abecedne zoradených hodnôt (set 18 cieľových hodnôt a set 18 inštrumentálnych hodnôt). Úlohou respondenta je zoradiť tieto hodnoty do poradia podľa osobného významu a to v oboch setoch zvlášť. Týmto spôsobom sa u každého respondenta získajú dve hierarchie hodnôt – terminálna a inštrumentálna. Podľa Rokeacha (1979) možno konkrétnu podobu hierarchie vysvetliť interakciou osobnosti a kultúry. Konštatuje, že rozdiely v poradí, v ktorom sú radené niektoré hodnoty, preukázateľne súvisia s rozdielmi v niektorých postojoch a s nimi spojeným správaním človeka. Vzájomná odlišnosť hodnôt je vyjadrená motivačnými cieľmi. Čím dôležitejšia je pre človeka daná hodnota, tým dôležitejšie bude dosiahnutie cieľov, ktoré sú touto hodnotou riadené.

Po zostrojení a zavedení sa Rokeachova metodika Rokeach Value Survey stala jednou z najpopulárnejších metodík na zisťovanie hodnotových orientácií. Zoznam hodnôt v tejto metodike bol produkovaný na základe predpokladu, že „všetci ľudia majú tie isté hodnoty, len v inej miere“ (Rokeach, 1973, s. 3). Napriek tomu sa táto metodika nevyhla kritike. Triandis a Brislin píše (1980, s. 96): „Jedným z hlavných problémov Rokeachovej metódy je základná nejednoznačnosť medzi jej teoretickým a empirickým aspektom“. Braithwaite a Law (1985) identifikovali štyri hodnotové typy, ktoré absentujú v tomto zozname: fyzický rozvoj a spokojnosť so životom (hodnoty ako: dobré zdravie, dobrá fyzická kondícia), individuálne práva (súkromie, dôstojnosť), šetrnosť (úsporné zaobchádzanie s peniazmi, využitie výhodných príležitostí) a bezstarostnosť (impulzívne konanie, spontaneita).

Neskôr Feather (1995) navrhol pridať do pôvodného zoznamu aj negatívne hodnoty, pretože pôvodné hodnoty môžu mať aj negatívny konotát (napr. spása, poslušnosť). Z tohto dôvodu ponúka spôsob riešenia: dať možnosť respondentom hodnotiť dôležitosť každej hodnoty pomocou ratingovej škály, ktorá by mala pozitívny i negatívny pól. To by podľa neho umožnilo pridať do pôvodného zoznamu i viac hodnôt, pretože pre respondentov je jednoduchšie posúdiť dôležitosť každej hodnoty osobitne, než ich zoradiť do hierarchie.

Podobne Schwartz (1992) nenašiel empirickú podporu pre rozlišovanie hodnôt na terminálne

a inštrumentálne (Schwartz, Bilsky, 1987). Podľa Schwartz (1994) je bez teórie štruktúry hodnotového systému nemožné porozumieť vysokej miere orientácie jedinca na jeden hodnotový typ v porovnaní s ostatnými hodnotami a tým nie je možné porozumieť ani konzistencii vzorcov v správaní človeka. Iným než hierarchickým vzťahom medzi hodnotami v Rokeachovom modeli pozornosť venovaná nie je.

Rokeachove myšlienky a prístupy sú cenné predovšetkým pre svoju relatívnu jednoduchosť. Jeho teória bola široko používaná v 70. a 80. rokoch minulého storočia a je používaná dodnes.

Geert Hofstede - „IBM“ STUDY

Práca G. Hofstedeho je zameraná predovšetkým na rozdiely v organizačných vzorcoch medzi rôznymi kultúrami (Matsumoto, Juang, 2004). Z mnohých pojmov používaných pre popis prejavov kultúry sa autor zameriava na symboly, hrdinov, obrady a hodnoty, ktoré podľa jeho názoru umožňujú pokrytie súhrnného konceptu prejavov kultúry (Kavalír, 2005).

Hodnoty sú podľa Hofstedeho (2001) všeobecné tendencie dávania prednosti určitým stavom skutočnosti pred inými a majú kladnú aj zápornú stránku. Hodnoty ako všeobecné tendencie k preferovaniu určitého stavu skutočnosti sú kľúčovými prvkami v charakteristike kultúr. Kultúru chápe ako „mentálny program“ alebo tiež „software“ ľudskej mysle, ktorý pracuje podvedome.

Východiskovým materiálom pre výskum v oblasti hodnôt a hodnotových preferencií bol pre Hofstedeho prieskum postojov zamestnancov pobočiek spoločnosti IBM v rôznych krajinách sveta. V rokoch 1968 a 1972 prebehol zber dát v 72 krajinách (Hofstede, 2001). Výskumu sa zúčastnilo 116 000 respondentov (pozri tiež Smith, Bond, Kağitcibaşı, 2006, s. 34).

Na základe týchto dát definoval štyri dimenzie (pozri Adler, Gielen, 2001), ku ktorým koncom deväťdesiatych rokov na základe analýzy dát získaných v ázijských krajinách pridal dimenziu piatu. Týchto päť dimenzií identifikoval pod súhrnným pojmom *ekologické korelácie* (Brislin, 2000). Pre prehľadnosť uvádzame všetkých päť dimenzií (Kavalír, 2005; Hofstede, 2001; Smith, Bond, Kağitcibaşı, 2006; Matsumoto, Juang, 2004):

1. Vzdialenosť moci (*Power Distance*) – rozsah, v ktorom menej vplyvní členovia organizácií a inštitúcií (ako je rodina) predpokladajú a prijímajú skutočnosť, že moc je rozdeľovaná nerovnomerne;
2. Individualizmus vs. kolektivismus (*Individualism vs. Collectivism*) – rozsah, podľa ktorého sú jedinci integrovaní do skupín;
3. Maskulinita (*Masculinity*) – pribojnosť a súťaživosť verus skromnosť a starostlivosť;
4. Vyhýbanie sa neistote (*Uncertainty Avoidance*) – netolerovanie dvojjvýznamovosti a neistôt;
5. Dlhodobá vs. krátkodobá orientácia (*Long vs. Short-Term Orientation*).

Hofstede (2001) tvrdí, že „mentálne programy“ mysle si ľudia vytvárajú už v ranom detstve. Tieto „mentálne programy“ sú upevňované v školách a organizáciách a sú charakteristické pre jednotlivé národné kultúry. Najviac viditeľné sú v rozdielnostiach preferovaných hodnôt u jedincov z rôznych kultúr. Iný výskum, zameraný na štúdium personálnych a interpersonálnych hodnôt uskutočnil na manažéroch z trinástich krajín (Triandis, Brislin, 1980, s. 293).

V tej istej knihe (Hofstede, 2001, s. 8) píše: „Dlhoročným výskumom som prišiel k záveru, že existujú tri typy hodnôt a to také, ktoré sa zaoberajú našimi vzťahmi s:

1. inými ľuďmi
2. vecami (alebo neživou prírodou), a
3. našim vlastným Ja a bohom“.

Hofstede je často kritizovaný za nereprezentatívnosť súborov. Veľmi rozsiahly súbor respondentov sám osebe nezaručuje reprezentatívnosť získaných dát. Najčastejšie smeruje kritika k zovšeobecňovaniu jeho výsledkov na bežnú populáciu kvôli skutočnosti, že sa na jeho výskumoch zúčastnili iba zamestnanci jednej firmy. On sám priznáva niektoré metodologické problémy spojené so získavaním, reprezentatívnosťou a interpretáciou dát zo súboru IBM (Hofstede, 2001).

I napriek istej kontroverzii výsledkov predkladaných autorom je nutné uviesť, že Hofstedeho dielo je jedno najrozsiahlejších, najviac citovaných a tiež jedno z najviac kritizovaných v oblasti medzikultúrneho porovnávania hodnôt.

Ronald Inglehart

Inglehart vychádza najmä z výskumu World Value Survey (Inglehart, Basañez, Moreno, 1998). Inglehart spoločne so svojimi spolupracovníkmi prostredníctvom faktorovej analýzy identifikoval dve základné hodnotové dimenzie, ktoré označili ako:

1. spokojnosť so životom verzus prežitie
2. sekulárny racionalizmus verzus tradičná autorita

Ako píše Kavalír (2005), prvá dimenzia uprednostňuje ekonomické a fyzické bezpečie pred kvalitou života. Druhá dimenzia je charakterizovaná hodnotami zdôrazňujúcimi skôr poslušnosť a rešpekt k autoritám než nezávislosť pri výchove potomkov. Tieto dve dimenzie sa vyskytujú tak na národnej úrovni ako aj na úrovni jedinca. V grafickom vyjadrení je možné identifikovať niekoľko geografických klastrov. Napríklad severozápadná Európa má vysoké hodnoty na oboch dimenziách, zatiaľ čo postkomunistické krajiny majú vysoké hodnoty na sekulárnej dimenzii, ale nízke hodnoty na dimenzii sebavyjadrenia.

Hofstede k jeho práci poznamenáva (2001, s. 33), že Inglehartove kľúčové kultúrne dimenzie signifikantne korelujú s dimenziami, ktoré označil on na základe svojej „IBM“ štúdie. *Spokojnosť so životom vs. prežitie* silne koreluje s dimenziou *individualizmus a maskulinita*; *sekulárny racionalizmus vs. tradičná autorita* negatívne koreluje s dimenziou *vzdialenosť moci*.

Inglehart používa pri svojich analýzach ukazovatele ako je hrubý domáci produkt a snaží sa demonštrovať aplikovateľnosť svojej teórie prostredníctvom ekonomických ukazovateľov. Tieto aplikácie sú však metodologicky problematické.

Svoju pozornosť Inglehart upriamil aj na iné oblasti. Ako píše Abramson a Inglehart (1995, s. 1): „Už pred vyše dvadsiatimi rokmi som navrhol teóriu zmeny hodnôt, ktorá predpokladala, že hodnotové priority v rozvinutých industrializovaných spoločnostiach a kultúrach budú mať tendenciu sa posunúť od „materialistických“, ako je napr. ekonomická a fyzická bezpečnosť, smerom k hodnotám typu sloboda, sebavyjadrenie a kvalita života, ktoré reprezentujú „postmaterializmus“. Ako sa neskôr ukázalo, tento predpoklad bol správny, čoho dôkazom je aj evidentný celosvetový, tzv. „demokratický“ trend. Podrobnejšie o tejto problematike pojednávajú viaceré publikácie (Abramson, Inglehart, 1995; Inglehart, 1997; Inglehart, Basañez, Moreno, 1998).

Hlavným prínosom Ingleharta je skutočnosť, že systematizoval a výskumne potvrdil spomenuté predpoklady týkajúce sa problematiky hodnôt. Výskum realizoval na čo do počtu a šírky záberu unikátnej vzorke ľudí - World Value Survey prebehla v rokoch 1990 - 1993 v 43 krajinách sveta tvoriacich 70% populácie ľudstva. V skutočnosti bolo tých krajín 42, v rámci Nemecka boli údaje zbierané v tzv. východnej a západnej časti (podľa Ingleharta, Basañez, Moreno, 1998).

Shalom H. Schwartz a kruhový model hodnôt

Prínos Schwartza v oblasti vnímania hodnôt je v tom, že prišiel s novou koncepciou a ponúkol odlišné chápanie a pohľad na hodnoty ako relatívne stále charakteristiky. Všetky dovtedajšie teórie hodnotových systémov by sa totiž dali označiť ako hierarchické, no s prácou Schwartza a jeho spolupracovníkov je spojené štruktúrne ponímanie hodnôt. Ako píše (Schwartz, 2003, s. 2): „Keď uvažujeme o našich hodnotách, uvažujeme o tom, čo je pre nás dôležité v našom živote. Každý z nás vyznáva množstvo hodnôt (napr. úspech, bezpečnosť, benevolentnosť) s rozličným stupňom dôležitosti. Určitá hodnota môže byť veľmi dôležitá pre jednu osobu, ale nemusí byť dôležitá pre osobu druhú“.

Jeho teória hodnôt (Schwartz, 1992, 1994; Schwartz, Bilsky, 1990; Smith, Bond, Kağitcibaşı, 2006) zdôrazňuje nasledujúcich päť znakov:

1. **Hodnoty sú presvedčenia (beliefs)** - sú to presvedčenia nerozviazateľne spojené s emóciami a nie objektívne, „chladné“ myšlienky. Keď sú hodnoty aktivované, či už sú nami uvedomované alebo nie, vyvolávajú pozitívne alebo negatívne pocity. U ľudí, pre ktorých je *nezávislosť* dôležitá hodnota, nastáva stav negatívneho rozrušenia v momente, keď je ich sloboda ohrozená. Sú nahnevaní alebo zúfalí, keď sú bezmocní v snahe túto svoju nezávislosť ochrániť, ale sú spokojní a veselí, ak ich nezávislosť ostáva napriek mnohým ohrozeniam zachovaná.
2. **Hodnoty sú stimulujúce konštrukty** - týkajú sa želaných cieľov, ktoré sa ľudia snažia dosiahnuť. Napríklad *spravodlivosť* je želaný cieľ pre väčšinu ľudí z väčšiny spoločností, tak isto ako *zdravie*, *ochota* a *úspech*. A taktiež *spravodlivosť*, *zdravie*, *ochota* a *úspech* sú hodnoty, ktoré podnecujú

- zodpovedajúce konanie/a.
- Hodnoty, ktoré svojim rozsahom presahujú špecifické akcie a situácie** (sú to abstraktné ciele) - *poslušnosť* a *čestnosť* sú napríklad hodnoty, ktoré sú dôležité v práci alebo v škole. Abstraktná povaha hodnôt ich dostatočne odlišuje od iných konceptov ako sú normy a postoje, ktoré sa zvyčajne týkajú špecifických činností, objektov alebo situácií.
 - Hodnoty sú vodiacim princípom pri výbere alebo hodnotení (ocenení) činností, plánov, ľudí a udalostí** - hodnoty slúžia ako štandardy alebo kritériá. Zvažujeme, či činnosti, plány, ľudia a udalosti sú dobré alebo zlé, oprávnené alebo neoprávnené, stojace za snaženie alebo odmietnutie v závislosti od toho, či uľahčujú alebo sťažujú dosiahnutie hodnôt. Dopad našich hodnôt na naše každodenné rozhodnutia je zriedkakedy vedomý. Uvedomujeme si naše hodnoty vtedy, keď činnosti alebo úsudky, o ktorých premýšľame, majú konfliktné dôsledky na iné hodnoty, ktoré považujeme za dôležité.
 - Hodnoty vytvárajú štruktúru** - ľudské hodnoty si utvárajú prikázaný systém prednostných hodnôt, ktoré ich následne charakterizujú ako individuality. Prisudzujú väčšiu dôležitosť spravodlivosti alebo úspechu, originalite alebo tradícii, materiálnemu bohatstvu alebo spiritualite? Tento hierarchický znak hodnôt ich takisto odlišuje od noriem a postojov.

V tejto súvislosti je potrebné poznamenať, že uvedených päť znakov platí pre všetky hodnoty (Schwartz, 2003). To, čo odlišuje jednu hodnotu od druhej je **typ** a **povaha** cieľa alebo podnet, ktorý hodnota vyjadruje.

K uvedeným piatim znakom neskôr Schwartz pridal šiesty (podľa Jowell et al., 2007, s. 170):

- Vzájomná dôležitosť mnohých hodnôt podmieňuje konanie.** Hociaký postoj alebo správanie má následky pre viac než jednu hodnotu. Napríklad, návšteva kostola môže vyjadrovať a podporovať *tradíciu*, *konformitu* a hodnoty *bezpečia* pre osobu na účet hodnôt *hedonizmus* a *stimulácia*. Vzájomný vzťah medzi dôležitými, konkurenčnými hodnotami je vodičkom pre postoje a správania. Hodnoty prispievajú k akcii v takom rozsahu, v akom sú relevantné vo vzťahu k celkovému kontextu (od tej chvíle sú aktivované) a dôležité pre konajúceho jedinca.

V Schwartzovej teórii hodnôt (napr. Schwartz, 1992) sú jednotlivé hodnoty definované prostredníctvom motivačného cieľa, ktorý tvorí podstatu hodnoty. Niekoľko konkrétnych hodnôt (ktoré tvorí rovnaký cieľ) následne tvorí tzv. *motivačný typ hodnoty*. Schwartz derivoval desať motivačne odlišných typov hodnôt z troch univerzálnych podmienok ľudského bytia (Schwartz, 1994; Kavalír, 2005, s. 337):

- potreby jedincov ako biologických organizmov,
- nevyhnutné požiadavky koordinovanej sociálnej interakcie,
- prežitie a blaho spoločnosti.

Nevyhnutným predpokladom pre vznik desiatich typov hodnôt bolo začlenenie všetkých kľúčových hodnôt, ktoré sú vyznávané vo väčšine krajín celého sveta. Boli tiež konfrontované historicky zachované hodnotové dotazníky z rôznych kultúr a v neposlednom rade boli analyzované religiózne a filozofické materiály dotýkajúce sa oblasti hodnôt.

Na základe získaných údajov Schwartz vyseletoval nasledujúcich desať motivačných typov hodnôt (Barnea, Schwartz, 1998):

- Moc (sila) (*power*)
- Úspech (*achievement*)
- Hedonizmus (*hedonism*)
- Stimulácia (*stimulation*)
- Sebaurčenie (*self-direction*)
- Univerzalizmus (*universalism*)
- Benevolencia (*benevolence*)
- Tradícia (*tradition*)
- Konformita (*conformity*)
- Bezpečie (*security*)

Podľa Sagiva a Schwartza vykazuje systém hodnôt ako celok systematické vzťahy s niektorými postojmi a s nimi súvisiacim správaním.

Tabuľka 1 - Definície desiatich hodnotových typov a ukázkové položky (Caprara, Schwartz et al, 2006).

Hodnota a príslušný motivačný cieľ Ukážkové položky

Sila: sociálny status a prestíž, kontrola alebo „Pre túto osobu je dôležité byť vo vedení dominancia nad ľuďmi a zdrojmi. a hovoriť ostatným, čo majú robiť. Chce, aby ľudia robili, čo povie.“

Úspech: osobný úspech prostredníctvom „Pre túto osobu je dôležité byť veľmi demonštrovania kompetencie podľa úspešnou. Rada robí na druhých ľudí sociálnych štandardov. dojem“.

Hedonizmus: vlastné potešenie a zmyslová „Táto osoba si chce skutočne užívať život. príjemnosť. Mať sa dobre je pre ňu dôležité“.

Stimulácia: vzrušenie, zmeny a výzvy v živote. „Táto osoba má rada prekvapenia. Mať vzrušujúci život je pre ňu dôležité“.

Sebaurčenie: nezávislé myslenie a výber činností, „Táto osoba si myslí, že je dôležité sa o tvorivosť, bádanie. všetko zaujímať. Je zvedavá a s potešením sa snaží porozumieť rôznym veciam“.

Univerzalizmus: porozumenie, úsilie, tolerancia, „Táto osoba chce, aby sa s každým ochrana prosperity všetkých ľudí a ochrana prírody. zaobchádzalo rovnako, dokonca aj s ľuďmi, ktorých nepozná. Chrániť sociálne slabších je podľa nej dôležité“.

Benevolencia: ochrana a dôraz na blaho ľudí, „Pre túto osobu je veľmi dôležité pomáhať s ktorými je jedinec v častom osobnom kontakte. ľuďom vo svojom okolí. Chce sa starať o ich životnú pohodu“.

Tradícia: rešpekt, záväzok a akceptovanie zvykov „Táto osoba si myslí, že je dôležité robiť a ideí, ktoré jedincovi poskytuje tradičná veci tradičným zaužívaným spôsobom. Je kultúra alebo náboženstvo. pre ňu dôležité zachovávať zvyky, ktoré sa naučila“.

Konformita: uprednostňovanie ovládania sa v konaní, „Táto osoba verí, že ľudia by mali robiť to, sklonoch a impulzoch pred porušením sociálnych čo sa od nich žiada. Myslí si, že ľudia by očakávaní a noriem pred sklamaním niekoho alebo mali dodržiavať pravidlá vždy, aj vtedy, ublížením niekomu. keď sa nikto nedíva“.

Bezpečie: bezpečnosť, harmónia a stabilita „Pre túto osobu je dôležité žiť spoločnosti, vzťahov a jedinca samého. v bezpečných podmienkach. Obáva sa všetkého, čo by mohlo ohroziť jej bezpečie.“

Schwartzov model hodnôt sa od iných modelov odlišuje tým, že sú jednotlivé hodnoty znázorňované kruhovo a nie hierarchicky. Schwartzova teória hodnôt totiž postihuje štrukturálne aspekty hodnôt a konkrétne dynamické vzťahy medzi nimi. Snaha o naplnenie akejkoľvek hodnoty má psychologické, praktické i sociálne konzekvencie, ktoré môžu byť v konflikte či v súlade so snahou o naplnenie iných hodnôt. Na obrázku 1 je znázornený tento model v skrátenej slovenskej verzii.

Obr. 1- Kruhový model hodnôt - slovenský preklad

Hodnoty, ktoré sú na kružnici umiestnené vedľa seba (napríklad *úspech* a *moc*), spolu korelujú kladne, kým protilahlé hodnoty (napríklad *úspech* a *benevolencia*) sa teoreticky vylučujú a empiricky spolu korelujú záporne. To znamená, že veľa podobností budú vykazovať hodnotové orientácie dvoch ľudí, ktorí sa orientujú na susediace hodnoty a maximum rozdielov bude medzi hodnotovými prezentáciami dvoch jedincov, z ktorých jeden sa orientuje na opačný motivačný typ hodnoty typ ako druhý. Takisto aj dve hodnoty podobného významu (napr. hodnoty „pôžitok“, „užívanie si života“ vyjadrujúce motivačný typ hodnoty *hedonizmus*) budú vysoko korelovať (Kavalíř, 2005).

Desať motivačných typov hodnôt sa následne spája do štyroch hodnotových orientácií (Devos, Spini, Schwartz, 2002, s. 482). Na jednej dimenzii stoja oproti sebe póly „sebatranscendencia“ (self-transcendence) versus „zameranosť na seba“, resp. „sebazdôrazňovanie“ (self-enhancement). Prvý pól konštituuju hodnoty *univerzalizmus* a *benevolencia*, ktoré podnecujú transcenciu sebeckých osobných záujmov, transcenciu jedinca k niečomu nadindividuálnemu (iní ľudia, príroda, vesmír). V opozícii k nim stoja hodnoty *moc* a *úspech*, ktoré podnecujú sebazdôrazňujúce ciele. Hodnoty *univerzalizmus* a *benevolencia* odzrkadľujú kooperatívne sociálne vzťahy, kým hodnoty *moc* a *úspech* predpokladajú kompetitívne vzťahy medzi ľuďmi. Na druhej dimenzii stoja proti sebe hodnoty *konformita*, *tradícia* a *bezpečie*, ktoré sa vzťahujú k pólu „ochrana status quo“ (conservation) a hodnoty *sebaurčenie* a *stimulácia*, ktoré patria k pólu „otvorenosť voči zmene“ (openess to change). Póly tejto dimenzie predstavujú odlišný pohľad na príťažlivosť či prijateľnosť zmeny a na neistotu v materiálnych, sociálnych a intelektuálnych oblastiach života. Desiata hodnota - *hedonizmus*, v sebe zahŕňa smerovanie aj k sebazdôrazňovaniu, aj k otvorenosti voči zmene. Hodnotový systém tak vyjadruje motivačné kontinuum pomocou hodnôt, ktoré podľa svojej polohy reprezentujú vzájomne dynamické vzťahy.

Podľa Schwartz (1992) sú všetky motivačné typy hodnôt v hodnotovom systéme istým spôsobom dôležité pre náš život, inak by neboli súčasťou univerzálnej štruktúry ľudských hodnôt. Relatívna dôležitosť, ktorú ľudia prikladajú jednotlivým hodnotám, odráža ich pripravenosť vzdať sa niečoho v istej oblasti, aby tým získali viac v oblasti inej.

Používaná metodika pod názvom Schwartz Value Survey (SVS) vo svojej najpoužívanejšej podobe (z roku 1988) je zložená z 56 položiek, prostredníctvom ktorých je u každého respondenta možné zistiť preferenciu hodnôt. Verzia z roku 1994 má ešte o jednu položku viac, nakoľko jedna položka bola respondentmi zle vysvetľovaná.

Metodika bola vypracovávaná na rozsiahlej vzorke (N=64 271 respondentov) zo 67 krajín počas rokov

1988 - 2002 (Schwartz, 2003). Do úvahy pritom boli brané rozdiely geografického, kultúrneho, lingvistického, náboženského, rodového a pracovného charakteru. V SVS majú respondenti posúdiť dôležitosť každej z predkladaných položiek ako „vodiaceho princípu v MOJOM živote“ na deväťbodovej škále likertovského typu. O mimoriadnej obľúbenosti pri používaní tejto škály svedčí aj fakt, že bola preložená do štyridsiatichsiestich jazykov. V European Social Survey (ESS) bola použitá 21-položková metodika, ktorá je skrátanou verziou štyridsať položkovej metodiky Portrait Value Survey (PVQ), ktorá je zasa skrátanou verziou SVS.

Kavalíř v tejto súvislosti píše (2005, s. 339): „Z metodologického pohľadu sa medzi rôznymi autormi diskutovala relevantnosť predkladaných hodnotových položiek pre rôzne kultúry i problematika prekladu týchto dotazníkov. Schwartz a Bardi (1997) ale túto kritiku vyvracajú a tvrdia, že navrhnutá štruktúra je univerzálna a bola potvrdená na dostatočnom počte reprezentatívnych súborov i za použitia rôznych diagnostických nástrojov“. Schwartz (1992) tiež zistil, že asociácie 56 položiek s desiatimi hodnotovými typmi sú transkultúrne validné.

V súvislosti s prácou Schwartza, ale aj iných autorov zaoberajúcich sa hodnotami z globálneho (nadárodného) hľadiska Kavalíř (2005) poznamenáva, že úvahy o vplyve prostredia práve v oblasti hodnotových preferencií sú veľmi relevantné. Preto je pre ďalší rozvoj výskumu nielen v oblasti hodnôt a hodnotových orientácií a hodnotových preferencií nevyhnutný transkultúrny prístup. Lokálne orientované štúdie bez možnosti zarámovania do uceleného teoretického rámca a bez možnosti porovnávania s obdobnými výskumami uskutočnenými v iných kultúrach či krajinách sú iba úzkou deskripciou bez širšieho kauzálneho kontextu. Z tohto dôvodu považujeme vyššie popísanú Schwartzovu teóriu ľudských hodnôt, ktorá už bola aplikovaná aj na slovenskej populácii za jednu z najlepšie metodologicky prepracovaných a umožňujúcich široké spektrum komparácií, či už na úrovni národnej alebo na úrovni medzinárodnej.

Zároveň je potrebné akcentovať komplexný prístup ku sledovaniu zmien hodnotových preferencií populácie a možnosti aplikácií pre predikciu ich vývoja. Pre postihnutie trendov hodnotových preferencií je nutné podporiť snahy o longitudinálny výskum rozličných cieľových populácií.

Vzťah hodnôt a iných psychologických kategórií

Na poli skúmania hodnôt pozorujeme mnoho prístupov a teoretických rozpracovaní. Spomíname tie, ktoré významnou mierou prispeli k hlbšiemu poznaniu.

Za dôležitý považujeme vzťah **hodnoty - postoje**. Hoci dochádza k ich stotožňovaniu, v skutočnosti sa jedná o celkom odlišné pojmy. Podľa Rokeacha (1973) sú hodnoty viac centrálne zamerané na osobnosť a viac vyjadrujú potreby a túžby individua než postoje. Aiken (2002, s. 10) sa o vzťahu hodnoty - postoje vyjadruje takto: „Teórie týkajúce sa hodnôt sú dokonca staršie než teórie postulujúce postoje. Aj keď výskumy hodnôt neboli také početné a rozsiahle ako tie, ktoré sa týkali postojov, ich význam umocňuje skutočnosť, že mnohé prebiehali v prostredí industriálnom, edukačnom, skúmali psychické zdravie a tiež iné oblasti spektra ľudských činností už na začiatku 20. storočia. V týchto prácach boli zdôrazňované jednotlivé kazuistiky, ale i kultúrne podobnosti a odlišnosti a následne boli publikované v mnohých krajinách“. V našich podmienkach sa výskumom postojov intenzívne zaoberal Výrost (1989).

Ďalšou oblasťou je vzťah **hodnota - norma**. Podrobne o tomto vzťahu píše Cakirpaloglu (2004, s. 335), ktorý vymedzuje odlišnosti medzi týmito dvoma pojmami takto: „1. Hodnoty sú všeobecnejšie než normy. Normy sú špecifické pravidlá, ktoré zaväzujú k dopredu stanovenému jednaniu na základe žiaducnosti obecnej hodnoty; 2. Hodnoty predchádzajú normám. Hodnoty predstavujú apriórne dimenzie, normy sú tak konkrétnym prejavom hodnoty, hodnoty trvajú dlhšie, zabezpečujú historickú a kultúrnu kontinuitu a tiež sociálnu kohéziu spoločnosti; 3. Hodnoty nepredpokladajú prítomnosť sankcie, normy však pravidelne implikujú určitú formu sankcie; 4. Hodnoty bývajú realizované prostredníctvom noriem. Hodnotami sa vyjadrujú obsahy existencie, normy sú nositeľkami spôsobu, ako prakticky realizovať hodnotové obsahy“.

Autori sa líšia aj pri určovaní zásadného momentu vzniku a utvárania hodnôt. Longist a Dawis (podľa Kraua, 1989) vyzdvihujú **aspekt potrieb**. Oblasť potrieb bola podrobne rozpracovaná najmä humanistickým psychológom Abrahamom Maslowom. Maslow sformuloval teóriu ľudskej motivácie, v ktorej sú ľudské potreby hierarchicky usporiadané. Čo sa týka vzťahu potrieb a hodnôt, Maslow tvrdil, že s napĺňaním potrieb sa mení tiež dynamika osobných hodnôt. Máme sklon zveličovať dôležitosť vecí, ktoré môžu uspokojiť najsilnejšie z našich neuspokojených potrieb, a podhodnocovať význam tých, ktoré uspokojujú menej silné neuspokojené potreby, a naopak, máme tendenciu bagatelizovať dôležitosť vecí,

ktoré by mohli uspokojovať potreby už uspokojené a nedoceňovať potenciál týchto potrieb (Smith 1991; Sheehy, 2005; Hergenhahn 2005). V tejto súvislosti Zelina (1996) upozorňuje na to, že hodnota je širší pojem ako potreba., lebo nie všetko čo je potreba je aj hodnota. Kým potreby sú dôležité v súčasnosti, hodnoty sú dôležité v budúcnosti. K tomu, aby vznikli hodnoty je dôležitá potreba. Hodnoty regulujú, ktoré potreby majú byť uspokojované skôr a ktoré neskôr.

Významným vzťahom je vzťah **hodnoty - správanie** (chovanie). Na spätosť hodnôt so správaním upozorňuje Abbotová (1988), ktorá ich definuje ako „silné, relatívne pevné determinanty správania“. Podobne Severová (1986) vidí hodnoty ako jednu zo základných a určujúcich stránok ľudskej osobnosti, ktorá má charakter zameriavajúci ľudské správanie.

Florence Kluckhohn predpokladal, že jestvuje obmedzený počet základných (zásadných) ľudských problémov, s ktorými sa stretávajú všetci ľudia na všetkých pozíciách. Vybral pre štúdium päť hodnotových orientácií určujúcich ľudské správanie:

1. pohľad kultúry na charakter (podstatu) jedinca,
2. pohľad tejto kultúry na vzťah jedinca k prírode,
3. hodnotenie a schopnosť zorganizovať si čas,
4. ideálny typ osobnosti,
5. ktorá metóda prevažuje medzi správaním sa jedného človeka k druhému.

Hodnoty sa tiež podieľajú na spôsobe nášho života tým spôsobom, že preferencia nami zvolených hodnôt sa odráža v životnom štýle a našom správaní. Osecká (1990) rozlišuje nasledovných deväť kategórií hodnôt:

- a) *allocentrické* - porozumieť a pomáhať ľuďom,
- b) *intelektuálne* - byť inteligentný, mať vedomosti,
- c) *sociocentrické* - pracovať pre spoločnosť,
- d) *estetické* - mať vkus a zmysel pre krásu,
- e) *zdokonaľovanie* - usilovať sa o dokonalosť,
- f) *prestíž* - dosahovať úspech a uznanie,
- g) *príjemnosť* - žiť príjemne a pohodlne,
- h) *materiálne* - mať veľa peňazí,
- i) *emocionálne* - prežívať silné pocity.

Grác (podľa Barátová, Turček, 1999) zdôrazňuje tvorbu hodnôt ako celoživotný proces, ktorý sa realizuje na základe učenia. Hodnoty delí do štyroch skupín:

- hodnoty nepoznané,
- hodnoty poznané, ale neuznávané,
- hodnoty uznávané, ale neželané,
- hodnoty želané, priťahujúce.

Z hľadiska typológie rozlišujeme hodnoty na **materiálne a duchovné** (Stokols, 1990; Dorotíková, 1980) alebo **materialistické a postmaterialistické** (napr. Flanagan, Inglehart, 1987; Inglehart, 1997).

Zaujímavé delenie ponúka Mesárošová (1995), ktorá z hľadiska výnimočnosti rozdeľuje hodnoty na **každodenné**, všedné, bez ktorých si život nevieme predstaviť a hodnoty nevšedné, **výnimočné**, ktoré sú

vzácné práve pre svoju ojedinelosť či nedostupnosť.

Významnou súčasťou oblasti hodnôt je potreba rozlíšiť **individuálne hodnoty** od **kolektívnych hodnôt** (resp. individualizmus vs. kolektivismus). Ako píše Lindzey a Aronson (1969, s. 293): „Je tu nevyčerpatelné množstvo zhody medzi individuálnymi cieľmi a kolektívnymi hodnotami, ktoré sú prislúchajúce jednotlivým členom tvoriacim skupinu“. Podrobne sa problematikou individualizmu a kolektivismu vo svojej práci zaoberal Hofstede (2001), ktorý individualizmus radí k tretej dimenzii národnej kultúry. Brislin (2000, s. 285) v tejto súvislosti poznamenáva: „Hofstede tvrdí, že v kolektivisticky orientovaných kultúrach sú ciele dosahované viac prostredníctvom skupinovej snahy a tiež organizácia mnohých inštitúcií v spoločnosti je viac založená na skupine. Individualistické kultúry majú viac inštitúcií, ktoré ponúkajú ľuďom prácu na ich vlastných cieľoch.“ Matsumoto a Juang (2004, s. 437) dodávajú: „Vzťah individualizmus – kolektivismus je veľmi dôležitou dimenziou vo vzťahu k organizácii práce“. Medzi kultúry, ktoré sú v prevažnej miere založené na individualizme, patria kultúry tzv. západného sveta (Laungani, 2007). Ďalej (Laungani, 2007, s. 59) píše: „Individualizmus je vnímaný ako schopnosť jedinca mať stále vysoký stupeň kontroly nad svojim životom, zvládať problémy, byť nezávislým, autonómny, zodpovedným za svoje činy“. Na druhej strane stojí kolektivismus, ktorý Laungani nazýva komunalizmom a do popredia stavia indickú kultúru. Fiske (2004, s. 472) uvádza: „Ludia v kolektivistických kultúrach definujú sami seba skôr ako členov svojej skupiny než ľudia z individualistických kultúr. Na druhej strane, ľudia z individualistických kultúr patria do viacerých skupín, rýchlejšie a ľahšie sa do týchto skupín začleňujú a tiež z nich odchádzajú a v menšej miere sa cítia byť príslušníkmi niektorej z týchto skupín“. Smith, Bond a Kağitcibaşı (2006, s. 267) na margo problematiky individualizmus vs. kolektivismus trochu nadľahčene poznamenávajú: „Človek môže aj nemôže byť oboje, aj individualista, aj kolektivista. Odpoveď závisí na tom, ako konštruujeme a meriame tieto koncepty“.

Viac informácií o tejto problematike nachádzame aj v prácach Yrizarryho a Matsumota et. al. (Adler, Gielen, 2001, s. 137).

Spoločné črty v definíciách pojmu hodnota

Definícií hodnôt je v súčasnosti toľko, koľko existuje rozličných teórií hodnôt. Napríklad Lautmann ešte v 70.-tych rokoch (podľa Schneider, 1977) pri zostavovaní svojho rozsiahleho prehľadu hodnôt analyzoval 4000 kníh a článkov a našiel približne 180 viac či menej rozdielnych definícií hodnôt. Uvádzame niektoré z nich.

Allport (podľa Řehan, Cakirpaloglu, 2000), v súlade so svojimi teologickými názormi, tvrdí: „Osobnosť najlepšie poznáme, keď budeme vedieť, ako budúcnosť vytvára. Tvorenie budúcnosti je primárne založené na jej individuálnych hodnotách“.

Lewin (1951, podľa Rohanovej, 2000, s. 257) hovorí, že hodnoty vplývajú na správanie, ale nemajú charakter cieľov. Napr. individuum sa nepokúša dosiahnuť hodnotu slušnosť, ale slušnosť ako hodnota usmerňuje jeho správanie. Pravdepodobne je správne tvrdiť, že hodnoty determinujú, aký typ aktivity má pre individuum v danej situácii pozitívnu a aký typ negatívnu valenciu. Inými slovami, hodnoty nie sú silovými poľami, ale indukujú silové polia.

Dimenzia modality rozlišuje pozitívne a negatívne hodnoty, respektíve hodnoty spoločensky žiaduce a nežiaduce. Clyde Kluckhohn v roku 1951 definoval hodnoty ako explicitné alebo implicitné koncepcie žiaduceho, príznačné pre jednotlivca či charakteristické pre skupinu, ktoré ovplyvňujú výber z možných druhov, prostriedkov a cieľov činností (Kavalíř, 2005; Smith, 1991, s. 5).

Subjektívnosť hodnoty zdôrazňuje nemalý počet definícií. Napr. Rot (podľa Cakirpaloglu, 2005) vraví: „Hodnoty označujú myšlienky alebo situácie, o ktorých existuje presvedčenie, že predstavujú niečo dobré, žiaduce, niečo, k realizácii čoho treba smerovať.“ Frankl (1997) zdôrazňuje význam individuálneho zmyslu a hodnoty u konkrétneho jedinca .

Schwartz a Bilsky (1987) definovali hodnoty ako kritériá pre správanie a ohodnotenie tohto správania a na inom mieste (Schwartz & Bilsky, 1990, s. 878) tieto autori uvádzajú: „Vytvorili sme konceptuálnu definíciu hodnôt, ktorá zahŕňa päť formálnych znakov, ktoré sa objavujú v relevantnej literatúre. Hodnoty (a) sú koncepty toho v čo človek verí, (b) prináležia k žiaducim stavom alebo správaniu, (c) sú transsituačné, (d) usmerňujú selekciu alebo evaluáciu správania a udalostí, (e) sú usporiadané podľa relatívnej dôležitosti.“ Schwartz (1992, s. 1; taktiež 2003, s. 1) ďalej uvádza: „...niektorí teoretici chápu hodnoty ako kritériá, ktoré ľudia používajú pri hodnotení činov, osôb (vrátane seba samých) a udalostí.“

Tiež vnímam hodnoty ako kritériá, ktoré používajú ľudia a nie ako vnútorné (*inherent*) kvality objektov.“ Neskôr Schwartz (1994, s. 21) definuje hodnoty ako „žiaduce transsituačné ciele, líšiace sa dôležitosťou, ktoré slúžia ako riadiace princípy v živote človeka alebo inej sociálnej entity“.

Schwartz (1992) vychádza vo svojej práci z predpokladu, ktorý je charakteristický pre všetky teórie hodnôt a je aj empiricky overený, že hoci sa ľudia líšia vo svojich hodnotových orientáciách, štruktúra ľudského hodnotového systému je univerzálna. To znamená, že ľudia sa líšia len z hľadiska toho, akú relatívnu dôležitosť dávajú súboru univerzálne dôležitých hodnotových typov (pozri tiež Schwartz, Bilsky, 1987, 1990; Schwartz, 1994; Schwartz, Sagiv, Boehnke, 2000).

Dôležitosť štúdia hodnôt podčiarkujú aj slová Rokeacha, ktoré napísal v roku 1973 (s. 13): „Koncept hodnôt je schopný stmelovať aj (za normálnych okolností) zjavne rozličné záujmy vedných disciplín zaoberajúcich sa ľudským správaním“. Táto myšlienka proklamuje ústrednosť koncepcie hodnôt.

Vzťahový význam hodnôt zdôrazňuje Scheibe (podľa Cakirpaloglu, 2004): „Hodnoty sú súvislé udalosti, závislé na množstve podmienok, vonkajších podnetových konfiguráciách a typov odpovedí. Sú vzťahové v tom zmysle, že predstavujú vzťahy medzi hodnotiacou osobou a hodnotiacim objektom“. Hodnota vzniká v dôsledku interakcie medzi subjektom a objektom hodnotenia. Interakčný princíp popiera apriórnu povahu hodnôt - hodnoty existujú mimo objektov a osoby, sú teda produktom zložitého vzťahu človeka a určitej časti (fyzického alebo sociálneho) prostredia.

Súčasná psychologická teória spravidla súhlasia s tvrdením, že hodnota predstavuje špecifickú psychickú kategóriu, ktorá tvorí pomerne stabilnú trvalú štruktúru osobnosti významnú pre individuálnu, sociálnu a historickú realizáciu človeka. V súvislosti s dôležitým postavením hodnôt v psychike jedinca Keeney (1992, s. 22) píše: „Keď si tvárou v tvár ťažkému rozhodovaniu, začni rozmyšľať o svojich hodnotách a hodnotovom systéme. Nezačínaj uvažovať nad alternatívami, pretože ťa môžu obmedzovať“.

Iní autori o význame hodnôt v spoločnosti poznamenávajú (Kurtines, Azmitia, Gewirtz, 1992, s. 3): „Otázka úlohy hodnôt v psychológii a v živote človeka vôbec mala významný dopad na debatu v psychologickú literatúru. Otázka hodnôt je otázkou širšou než len psychologickou“.

O význame vplyvu spoločnosti na hodnotový systém človeka Rokeach napísal (1979, s. 6): „Hodnoty sú štandardy, ktoré sú vo veľkej miere získané (*derived*), naučené a internalizované od spoločnosti a jej inštitúcií“.

O kultúrnej podmienenosti hodnotového systému sa zmieňujú Price a Crapo (2002, s. 2): „Každá kultúra je skladbou presvedčení a hodnôt, ktoré sa hromadili mnoho generácií. Kultúrne zmeny a história týchto zmien je pre každú spoločnosť odlišná. Rôzne problémy riešené predkami podmienili cestu, po ktorej sa uberali pri zmýšľaní o svete okolo nich, pri zručnostiach, ktoré nadobúdali a pri ich zvykoch a hodnotách“. Vplyv kultúrnej a spoločenskej determinácie hodnôt vyzdvihuje aj Kraus (1989).

Definíciu hodnôt ponúkajú aj Aluja a García (2004, s. 619): „Hodnoty sú kognitívne konštrukty vysvetľujúce individuálne rozdiely so zreteľom na životné ciele a princípy správania“. Napríklad už Rokeach (1973) sa domnieval, že hodnoty a hodnotové orientácie zastávajú centrálnu pozíciu v kognitívnej sieti postojov a presvedčení.

Feather (1995) chápe hodnoty ako abstraktné kognitívne štruktúry. Navyše tento autor zdôrazňuje prepojenosť hodnôt ako kognitívnych štruktúr s afektívnym systémom. Podobné stanovisko zastáva Etcioni (1991), ktorý sa domnieva, že normatívne hodnoty „obsahujú citový prvok“. Ako ďalej Feather poznamenáva, hodnoty sú výsledkom predchádzajúcich skúseností a zabezpečujú kontinuitu a zmysel v neustále sa meniacich životných okolnostiach, slúžia ako princípy, pomocou ktorých hodnotíme každý nový objekt alebo udalosť. Vyslovuje implicitný predpoklad, ktorý vychádza zo spojitosti hodnôt a afektívneho systému, že ľudia budú motivovaní zapájať sa do situácií podobné tým, ktoré viedli k prežívaniu pozitívnych emócií, budú motivovaní stretávať sa s ľuďmi, ktorí im umožňujú prežívať pozitívne emócie a budú motivovaní správať sa spôsobom, ktorý bude produkovať pozitívne emócie (alebo zabezpečí redukciu či absenciu negatívnych emócií). To znamená, že hodnoty potom môžu produkovať to, čo Schwartz a Bilsky (1987, 1990) opísali ako motivačné ciele, ktoré sa skrývajú za hodnotovými orientáciami a prostredníctvom ktorých ľudia môžu preferovať istý typ emócie.

Napríklad podľa Schwartz a Bilského (1987) cieľom, ktorý sa skrýva za hodnotami motivačného typu hodnoty *sebaurčenie* (self - direction) je nezávislé myslenie a konanie, pričom slobodnému mysleniu a správaniu môže byť pripísaná pozitívna valencia a vysoké nabudenie (arousal), napr. vzrušený, šťastný.

Podobne za hodnotami motivačného typu hodnoty *bezpečie* (security) je skrytý cieľ byť v bezpečí, v harmonickej a bezpečnej spoločnosti a vzťahoch. Správanie, ktoré má umožniť takéto bezpečie, harmóniu a ochranu môže poskytovať emócie s pozitívnou valenciou a nízkym nabitím, napr. kludný, relaxovaný.

Tiež Rohanová (2000) definuje hodnotový systém ako afektívne nabitú kognitívnu štruktúru a predpokladá, že prepojení hodnôt a emócií sa bude v budúcnosti venovať viac pozornosti.

Cakirpaloglu (2004, s. 344) vo svojom diele o psychológii hodnôt konštatuje:

„V psychológii existuje mnoho definícií o hodnotách a hodnotení. Samotná voľba najvýstižnejšieho alebo „najlepšího“ určenia podstaty hodnotenia je vecou opätovného hodnotenia zo strany zainteresovaného čitateľa. Exkurzia do histórie psychológie však priniesla poučný poznatok, že v tomto odbore neexistujú konečné, „ideálne“ definície, príčinou sú metodologické problémy pri operacionalizácii väčšiny psychologických pojmov, hodnoty a hodnotenia nevynímajúc“.

Nakoľko sa okrem pojmu hodnota spomína v čoraz väčšej miere aj pojem *hodnotová orientácia*, zmieňujeme sa tiež o tomto fenoméne.

Vymedzenie pojmu hodnotová orientácia

Preferencia či zameranie osobnosti na určité hodnoty, resp. hodnotové typy tvorí hodnotovú orientáciu. Pojem „hodnotová orientácia“ do psychológie zaviedol Kluckhohn (podľa Schwartz, 1992). Podľa neho nie je systém hodnôt len akési poradie dôležitostí, ale zložitý celok, tvorený práve vzťahmi medzi jednotlivými prvkami. Väzby medzi jednotlivými prvkami vytvárajú skupiny hodnôt, ktoré označuje ako hodnotové orientácie (Schwartz ich nazýva hodnotové typy). Vníma ich ako všeobecné poňatie vplyvajúce na zachovanie podstaty človeka, jeho miesta v prírode a medzi ľuďmi vôbec.

Ako píše Triandis a Brislin (1980), Kluckhohn a Strodbeck ponímajú hodnotovú orientáciu ako komplexné princípy s jasnou schémou a usporiadaním vyplývajúce z procesu ohodnotenia, ktoré (tie princípy) udávajú charakter konaniu a myšlienkam jedinca, a ktoré sú vo vzťahu s riešením základných ľudských problémov.

Hodnotová orientácia hovorí o relatívnej primárnosti istých hodnôt pre daného človeka. Zachytáva dynamickú organizáciu jednotlivých hodnôt jedinca alebo sociálnej skupiny. Axiológ Brožík (2000, s. 125) chápe hodnotovú orientáciu ako „výberovú zameranosť osobnosti na tvorbu a osvojovanie si celkom určitých hodnôt“. Funkčnosť hodnotových orientácií je podľa neho „podmienkou rozvoja človeka, ktorý sa práve v hodnotovo-orientačnej činnosti stáva celkom určitým človekom, osobnosťou, individualitou, pretože od tejto činnosti nezávisí len jeho výber hodnôt, ale utvára sa v nej aj jeho Ja, ktoré samo seba týmto výberom potvrdzuje a rozvíja.“

Ako zameranie osobnosti na určité hodnoty chápe hodnotovú orientáciu aj Boroš (1995) a dodáva, že ju možno chápať aj ako proces, v ktorom sa hodnoty tvoria a uplatňujú. Hodnotová orientácia predstavuje určitú os vedomia, s ktorou úzko súvisia myšlienky a city, a z hľadiska ktorej sa rozhodujú mnohé životné otázky. Dotýka sa všetkých stránok existencie človeka a rozvíja sa po celý jeho život v rôznej miere a podobe. Hodnotová orientácia slúži ako regulátor správania umožňujúci možný či pravdepodobný smer aktivity, pôsobiaci najmä v situácii voľby a spredmetňujúci sa v konkrétnej činnosti človeka. Podobne (podľa Schwartz, 1992) vyjadruje hodnotová orientácia relatívnu dôležitosť jednotlivých hodnôt pre človeka alebo sociálnu skupinu.

Nováček (podľa Huba, 2002) poznamenáva, že hodnotové orientácie predurčujú fungovanie politického, ekonomického aj právneho systému a spravidla sa menia len v priebehu dlhých časových období.

Kohoutek (2002, s. 182) uvádza delenie hodnotových orientácií podľa ich základných smerov na autotelické, heterotelické a hypertelické. *Autotelické* hodnoty zdôrazňujú vlastné „ja“ (z gréckeho autos = sám, telos = cieľ, účel), *heterotelické* hodnoty smerujú k druhým (z gréckeho heteros = druhý) a *hypertelické* sú zamerané na nadosobné ciele, na ideály

(z gréckeho hyper = nad).

Problematikou hodnotovej orientácie sa dávnejšie zaoberal tiež Hudeček (1981), ktorý uvádza, že táto oblasť je komplikovaná vzhľadom na tieto skutočnosti:

A. rozdielne ponímanie hodnôt podmienené odlišnými kultúrami, smermi

a školami,

B. interdisciplinárny charakter problematiky hodnôt a hodnotových orientácií

a s tým spojené terminologické odlišnosti,

C. úroveň teoretického poznania štruktúry osobnosti vrátane motivačnej

štruktúry osobnosti, a napokon

D. doteraz neprepracované metódy, ktoré by umožnili exaktnejšie

a objektívnejšie meranie hodnotových orientácií.

V psychologickej literatúre sa môžeme stretnúť s pojmom sociálne hodnotové orientácie (*Social Value Orientations*), ktoré predpokladajú, že jedinci sa líšia podľa toho, ako nahliadajú na zisky ich samých v porovnaní so ziskami iných ľudí. Najčastejšie sa v empirických výskumoch môžeme stretnúť s tromi hlavnými sociálnymi hodnotovými orientáciami (Platow, Shave, 2001, s.72):

1. egoistická orientácia, kedy sa jedinec snaží maximalizovať svoje zisky a chce, aby zisky iných boli nulové - *individualistická sociálna hodnota*;
2. egoistická orientácia, kedy sa jedinec snaží maximalizovať svoje zisky a chce, aby iní mali straty - *kompetitívna sociálna hodnota*;
3. nonegoistická (na skupinu zameraná) orientácia, kedy si jedinec praje zisk tak pre seba ako aj pre iných - *kooperatívna sociálna hodnota*.

Typologický prístup k osobnosti do oblasti psychológie neodmysliteľne patrí. *Typológiou hodnotových hierarchií* u adolescentov sa zaoberala Osecká (1991). Domnieva sa, že hodnotové hierarchie sú pre aplikáciu typológie vhodné, pretože sa ľudia svojim hodnotovým profilom výrazne diferencujú. Zároveň okrem informácií o tom, aké typy hodnotových hierarchií môžeme u adolescentov nájsť, nám prináša typológia bližšie informácie aj o jednotlivých hodnotách: môžeme určiť aká je variabilita preferencií danej hodnoty u jednotlivých typov.

Záver

Hodnoty a ich teoretické rozpracovanie bolo predmetom záujmu takmer každého smeru v psychológii a filozofii. Intenzívne sa týmto aspektom ľudského správania zaoberali už zakladatelia klasickej introspektívnej psychológie, nasledovali ich psychoanalytici, behavioristi, predstavitelia tvarovej psychológie, humanisti a ďalší. Spoločným menovateľom všetkých teórií je skutočnosť, že sa snažili rozpracovať a ponímať hodnoty komplexne, nie ohraničeného hľadiska. Vychádzali totiž z poznatku, že človek nie je ohraničená bytosť, že každý jedinec sa nachádza a žije v sociálnom prostredí obklopený inými ľuďmi. Podstatu tohto prístupu vystihol Kavalír (2005, s. 340): „Úvahy o vplyve prostredia práve v oblasti skúmania hodnôt a hodnotových preferencií sú veľmi relevantné. Preto je pre ďalší rozvoj výskumu nielen hodnôt a hodnotových preferencií nevyhnutný interkultúrny prístup. Lokálne orientované štúdie bez možnosti zarámovania do uceleného teoretického rámca a bez možnosti porovnávania s obdobnými výskumami konanými v iných kultúrach sú iba úzkou deskripciou bez širšieho kauzálneho kontextu“.

Literatúra:

ABBOT, A. A.: Professional Choices: Values at Work. NASW, 1988.

ABRAMSON, P. R. - INGLEHART, R.: Value Change in Global Perspective. The University of Michigan : The University of Michigan Press, 1995.

- ADLER, L. L. - GIELEN, U. P.: *Cross-Cultural Topics in Psychology (2nd Edition)*. Westport : Praeger, 2001.
- AIKEN, L. R.: *Attitudes and Related Psychosocial Constructs. Theories, Assessment and Research*. Thousand Oaks : Sage, 2002.
- ALUJA, A. - GARCIA, L. F.: Relationships between Big Five Personality Factors and Values. *Social Behavior and Personality*, roč. 32, 2004, č. 7, s. 619 - 626.
- BARÁTOVÁ, D. - TURČEK, K.: Pohľad na tvorbu hodnotového systému adolescentov. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, roč. 34, 1999, č. 1, s. 35 - 43.
- BARNEA, M. F. - SCHWARTZ, S. H.: Values and Voting. *Political Psychology*, roč. 19, 1998, č. 1, s. 17 - 32.
- BECKETT, CH. - MAYNARD, A.: *Values & Ethics in Social Work. An Introduction*. London : Sage, 2005.
- BOROŠ, J.: *Motivácia a emocionálnosť človeka*. Bratislava : Odkaz, 1995.
- BRAITWAITH, V. A. - LAW, H. G.: Structure of human values: Testing the adequacy of the Rokeach Value Survey. *Journal of Personality and Social Psychology*, roč. 49, 1985, č. 1, s. 250 - 263.
- BISLIN, R.: *Understanding Culture's Influence on Behavior. Second Edition*. Toronto : Thomson/Wadsworth, 2000.
- BROŽÍK, V.: *Hodnotové orientácie*. Nitra : FF UKF v Nitre, 2000.
- CAKIRPALOGLU, P.: *Psychologie hodnot. Přehled pro humanitní obory*. Olomouc : Votobia, 2004.
- CAPRARA, G. V. - SCHWARTZ, S. H. et al.: Personality and Politics: Values, Traits, and Political Choice. *Political Psychology*, roč. 27, 2006, č. 1, s. 1 - 35.
- DEVOS, T. - SPINI, D. - SCHWARTZ, S. H.: Conflicts among human values and trust in Institutions. *British Journal of Social Psychology*, roč. 41, 2002, s. 481 - 494.
- DOROTÍKOVÁ, S.: *Filozofia a problém hodnoty*. Bratislava : Pravda, 1980.
- ETCIONI, A.: Emoce, hodnoty a racionalita v novém modelu rozhodování, *Psychologie v ekonomické praxi*, roč. XXVI, 1991, č. 4, s. 189 - 205.
- FEATHER, N. T.: Values, valences and choice: The influence of values on the perceived attractiveness and choice of alternatives. *Journal of Personality and Social Psychology*, roč. 68, 1995, č. 6, s. 1135 - 1151.
- FISKE, S. T.: *Social Beings. A Core Motives Approach to Social Psychology*. Hoboken : Wiley, 2004.
- FRANKL, V. E.: *Vůle ke smyslu*. Brno : Cesta, 1997.
- GOODWIN, C. J.: *A History of Modern Psychology. 2nd edition*. Phoenix : Wiley, 2005.
- HARTL, P. - HARTLOVÁ, H.: *Psychologický slovník*. Praha : Portál, 2000.
- HARUJI, H.: Changes in values cognition after rating values-associated feelings. *Japanese Psychological Research*, roč. 46, 2004, č. 2, s. 115 - 120.
- HERGENHAHN, B. R.: *An Introduction to the History of Psychology. Fifth Edition*. Toronto : Thomson/Wadsworth, 2005.
- HOFSTEDE, G.: *Culture's Consequences. Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations (2nd Edition)*. Thousand Oaks : Sage, 2001.
- HUBA, M.: *Ľudské hodnoty kompatibilné s trvalo udržateľným spôsobom života. Spoločnosť pre trvalo udržateľný život*. [online]. [citované 3.2.2005]. Dostupné na internete: <http://www.stuz.cz/Zpravodaje/Zpravodaj002/huba.htm>, 2002.

HUDEČEK, J.: Hodnoty a hodnotové orientace. Československá psychologie, roč. 25, 1981, č. 3, s. 249 - 259.

INGLEHART, R - FLANAGAN, S.: Contraversies: Value change in Industrial Societies. American Political Science Review, roč. 81, 1987, č. 4, s. 1289 - 1319.

INGLEHART, R.: Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies. Princeton : Princeton University Press, 1997.

INGLEHART, R. - BASANEZ, M. - MORENO, A.: Human Values and Beliefs. A Cross-Cultural Sourcebook. The University of Michigan : The University of Michigan Press, 1998.

KAVALÍŘ, P.: K problematice výzkumu hodnot a hodnotových preferencí. Československá psychologie, roč. 49, 2005, č. 4, s. 333 - 341.

KEENEY, R. L.: Value-Focused Thinking. A Path to Creative Decisionmaking. Cambridge : Harvard University Press, 1992.

KOHOUTEK, R.: Základy užité psychologie. Brno : CERM, 2002.

KRAU, E.: The Transition in Life Domain Salience and the Modification of Work Values between High School and Adult Employment. Journal of Vocational Behavior, roč. 34, 1989, č. 1, s. 100 - 116.

KURTINES, W. - AZMITIA, M. - GEWIRTZ, J. L.: The Role of Values in Psychology and Human Development. New York : Wiley, 1992.

LAUNGANI, P. D.: Understanding Cross-Cultural Psychology. London : Sage, 2007.

LINDZEY, G. - ARONSON, E.: The Handbook of Social Psychology. Volume Four. Reading : Addison-Wesley, 1969.

MATSUMOTO, D. - JUANG, L.: Culture and Psychology. 3rd Edition. Belmont : Thomson/Wadsworth, 2004.

MESÁROŠOVÁ, B.: Utváranie hodnôt ako vzťahotvorných kvalít. Kandidátska dizertačná práca. Bratislava : FiF UK, 1995.

NEWCOMB, T. M. - TURNER, R. H. - CONVERSE, P. E.: Social Psychology. A Study of Human Interaction. London : Routledge & Kegan Paul, 1965.

OBDRŽÁLEK, P.: Podstata a vytváranie postojov. In: Kollárik, T.: Sociálna psychológia. Bratislava : Univerzita Komenského, 2004.

OSECKÁ, L.: Typologie hodnotových hierarchií. Československá psychologie, roč. 35, 1991, č. 2, s. 127 - 134.

POOLE, M.: Beliefs and Values in Science Education. Buckingham : Open University Press, 1995.

PLATOW, M. J. - SHAVE, R.: Social Value Orientations and the Expressions of Achievement Motivation. The Journal of Social Psychology, roč. 135, 2001, č. 1, s. 71 - 81.

PRICE, W. F. - CRAPO, R. H.: Cross-Cultural Perspectives in Introductory Psychology. Belmont: Thomson/Wadsworth, 2002.

ROHAN, M. J.: A rose by any name? A values construct. Personality and Social Psychology Review, roč. 4, 2000, č. 3, s. 255 - 277.

ROKEACH, M.: The nature of human values. New York : The Free Press, 1973.

ROKEACH, M.: The nature of human values and value systems. In: Hollander, E. P. - Hunt, R. G.: Current Perspectives in Social Psychology. New York : Oxford University Press, 1976.

- ROKEACH, M.: Understanding Human Values. Individual and Societal. New York : The Free Press, 1979.
- ŘEHAN, V. - ČAKIRPALOĞLU, P.: Sociální status a hodnotová orientace mladé generace. Československá psychologie, roč. 44, 2000, č. 3, s. 202 - 215.
- SEVEROVÁ, J.: K problému hodnotové orientácie dospívajících. Dizertačná práca, Brno, 1986.
- SCHLEGEL, L.: Základy hlbinej psychológie s osobitným zreteľom na neurózológiu a psychoterapiu. Trenčín : Vydavateľstvo F, 2004.
- SCHNEIDER, M.: Werte - Einstellungen - Verhalten. Ein empirischer Beitrag zur Werttheorie von Rokeach im Bereich politischer Einstellungen und politischen Verhaltens. Bonn, 1977.
- SCHWARTZ, S. H.: Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries. In: ZANNA, M. P. (Eds): Advances in experimental social psychology, San Diego : Academic, 1992, s. 1 - 65.
- SCHWARTZ, S. H.: Are there universal aspects in the content and structure of values? Journal of Social Issues, roč. 50, 1994, č. 4, s. 19 - 45.
- SCHWARTZ, S. H.: Basic Human Values: Their content and structure across countries. In Tamayo, A. & Porto J. (Eds.): Valores e trabalho [Values and work]. Brasilia : Editora Universidade de Brasilia, 2003.
- SCHWARTZ, S. H.: Value orientations: measurement, antecedents and consequences across nations. In: Jowell, R. - Roberts, C. - Fitzgerald, R. - Eva, G. 2007. Measuring Attitudes Cross-Nationally. Lessons from the European Social Survey. London : Sage Publications Ltd, 2007.
- SCHWARTZ, S. H. - BILSKY, W.: Toward a universal psychological structure of human Values. Journal of Personality and Social Psychology, roč. 53, 1987, č. 3, s. 550 - 562.
- SCHWARTZ, S. H. - BILSKY, W.: Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross - cultural replications. Journal of Personality and Social Psychology, roč. 58, 1987, č. 5, s. 878 - 891.
- SCHWARTZ, S. H. - RUBEL, T.: Sex Differences in Value Priorities: Cross-Cultural and Multimethod Studies. Journal of Personality and Social Psychology, roč. 89, 2005, č. 6, s. 1010 - 1028.
- SCHWARTZ, S. H. - SAGIV, L. - BOEHNKE, K.: Worries and Values. Journal of Personality, roč. 68, 2000, č. 2, s. 309 - 346.
- SMITH, B. M.: Values, Self & Society. Toward a Humanist Social Psychology. New Brunswick : Transaction Publishers, 1991.
- SMITH, P. B. - BOND, M. H. - KAĞITÇIBAŞI, Ç.: Understanding Social Psychology Across Cultures. Living and Working in a Changing World. London : Sage, 2006.
- STOKOLS, D.: Instrumental and spiritual views of people - enviromental relations. American Psychologist., roč. 45, 1990, č. 5, May, s. 641 - 646.
- TRIANDIS, H. C. - BRISLIN, R. W. (Eds.): Social Psychology. Handbook of Cross - Cultural Psychology. Boston : Allyn and Bacon, 1980.
- VÝROST, J.: Sociálno-psychologický výskum postojov. Bratislava : VEDA, 1989.
- YRIZARRY, N. - MATSUMOTO, D. - IMAI, CH. - KOOKEN, K. - TAKEUCHI, S.: Culture and Emotion. In: Adler, L. L. - Gielen, U. P.: Cross-Cultural Topics in Psychology. Westport : Praeger, 2001.
- ZELINA, M.: Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa. Bratislava : Iris, 1996.

Values and values orientations in history mirror (brief study)

The problems of personal values are supposed to be extraordinarily important part of (common) life and professional research. Main goal of this study is to give the historical review (chronology) of personal

values research. In the first part we present the conception of values from the philosophical point of view followed by the most significant theories of values created by authors like E. Spranger, Ch. Morris, M. Rokeach, G. Hofstede, R. Inglehart and S. H. Schwartz. The second part concerns with relationships among values, values system and psychological categories, for example: attitudes, norms, needs and behaviour. The third part is devoted to the definition of value. Similar attributes of particular definitions by different authors are presented. The fourth part postulates the concept of values orientation, which becomes more used and pronounced at the present. Therefore the relationship between values orientation and value was studied and their similarities and differences were investigated.